

Sociální stratifikace

Ondřej Lánský
Sociologie

Titanik – 14. 4. 1912

- metafora **sociální stratifikace (SoEn)**
- 2300 lidí na palubě
- asi 1500 obětí
- špatná organizace záchranné práce
- různý přístup k záchraně podle palub/vrstev v lodi – jiné pravděpodobnosti přežití
- sociologický pohled:
 - 80% obětí muži
 - přežilo 60% z první třídy
 - 36 % z druhé třídy
 - jen 24% z třetí třídy – skokem přes palubu

Table 1. Survival on the S.S. *Titanic* by sex and class travelled

	First		Second		Third		Crew		All	
	M	W/C	M	W/C	M	W/C	M	W/C	M	W/C
Saved										
N	57	146	14	104	75	103	192	20	338	373
%	32.6	97.3	8.3	88.8	16.2	42.2	22.3	86.9	20.3	69.8
Died										
N	118	4	154	13	387	141	670	3	1329	161
%	67.4	2.7	91.7	11.2	83.8	57.8	77.7	13.1	79.7	30.2
N	175	150	168	117	462	244	862	23	1667	534

Key: W/C - women and children; M - men

Sociální struktura, sociální status a role

Sociální struktura (SoEn)

- každá společnost má svou sociální strukturu
- sociální strukturu lze definovat jako souhrn statusů a s nimi spojených rolí

Status (SoEn): pozice v sociální struktuře

Role (SoEn): práva a povinnosti a očekávané chování spojené s jednotlivými statusy

- řídicí status (*master status*): status(y), které u dané osoby nejvíce ovlivňují interakce a vztahy s ostatními lidmi a které jsou zvláště klíčové pro individuální identitu, takže mnohdy zásadním způsobem ovlivňují celou sociální zkušenost dané osoby (např.: pohlaví, věk, etnicita/rasa, zdroj a způsob obživy; kombinace těchto statusů)

Sociální diferenciacie

Základní procesy sociální diferenciacie:

- sociální diferenciacie (neboli společenská dělba práce)
 - sociální diferenciacie vertikální (nadřízení, podřízení)
 - sociální diferenciacie horizontální (v rámci dané hierarchie rovnocenné aktivity)
 - symbolické hodnocení
-
- **Sociální diferenciacie** ↔ sociálně ekonomické nerovnosti
 - **Symbolické hodnocení** ↔ nerovnosti sociokulturní

Obecné aspekty sociální stratifikace

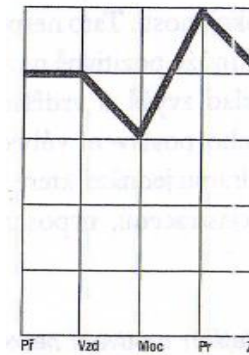
Sociální stratifikace je systém, kterým společnost rozděluje lidské společnosti podle **hierarchií**.

- je **znakem společnosti** a nikoliv reflexe individuálních odlišností: často vnímáme skrze individuální schopnosti, ale to není správně; viz Titanic - lidé z třetí třídy nebyli horší plavci než z první
 - privilegia
- **přetrvává** z generace na generaci
 - přesto: sociální mobilita: změna pozice v rámci sociální hierarchie
 - vzestupná / sestupná / horizontální (změna práce apod.)
- je **univerzální**, ale i **variabilní**
 - různá míra nerovností v různých společnostech
 - někdy pouze v rovině prestiže, jindy v rovině moci
- ovlivňuje nejen nerovnost, ale také **postoje** (ideologie)
 - různé formy vysvětlení platných nerovností

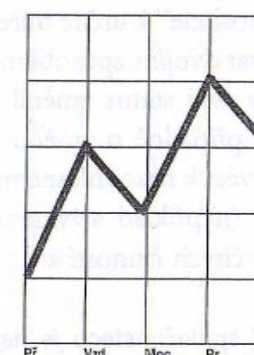
Sociální status

- Obecně: pozice v sociální struktuře;
- **Celá společnost** = souhrnné vyjádření sociální pozice člověka v dané společnosti či sociální skupině.
- **Typy:**
 - získaný vs. připsaný (vrozený; vnucený).
 - objektivní, subjektivní.
- **Ukazatele statusu:** věk, pohlaví; vzdělání, povolání, příjem, složitost vykonávané práce, prestiž vykonávaného povolání, podíl na moci/řízení, životní styl, (etnická příslušnost)
 - Status. symboly – statky či jevy, které odkazují na pozici člověka ve struktuře společnosti.
- **Konzistence statusu:** míra shody/podobnosti v postavení osoby v jednotlivých oblastech sociální nerovnosti.

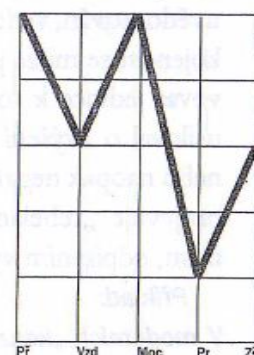
Odborný lékař

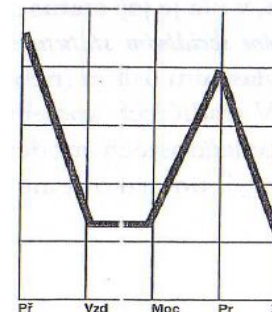
Učitel základní školy

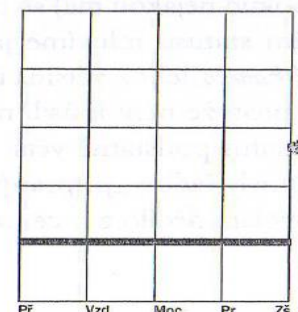
Profesionální politik

Sociální status horníka kolem roku 1975

Sociální status horníka dne (kolem roku 2007)

Legenda: Př... příjem; Vzd... vzdělání;
Moc; Pr... prestiž; Zs... životní styl

Prestiž povolání

Z pokynů pro tazatele k vyplnění dotazníku:

„Na seznamu jsou uvedena některá povolání. Vyberte povolání, jehož si vážíte nejvíce, a dejte mu 99 bodů. Pak vyberte takové, jehož si vážíte nejméně, a obodujte je číslem 01. Poté postupujte odshora dolů a všem zbývajícím přiřadte body od 02 do 98 podle osobního uvážení.“

Tabulka 1: Prestiž povolání (průměrné bodové hodnocení) v letech 2004-2019¹

Profese	2004		2007		2011		2013		2016		2019	
	prům.	poř.	prům.	poř.	prům.	poř.	prům.	poř.	prům.	poř.	prům.	poř.
Lékař	89,5	1.	89,8	1.	89,1	1.	91,5	1.	90,1	1.	88,6	1.
Vědec	80,7	2.	81,8	2.	75,4	2.	76,3	2.	77,1	2.	77,3	2.
Zdravotní sestra					73,9	3.	74,8	3.	72,8	3.	77,0	3.
Učitel na vysoké škole	78,5	3.	78,2	3.	72,4	4.	74,6	4.	72,7	4.	72,2	4.
Učitel na základní škole	71,3	4.	70,7	4.	70,3	5.	71,1	5.	70,8	5.	70,1	5.
Soudce	64,8	6.	65,0	7.	61,0	7.	66,3	6.	64,3	6.	67,5	6.
Projektant	64,1	7.	65,5	6.	61,7	6.	62,6	8.	61,4	7.	61,4	7.
Soukromý zemědělec	59,1	10.	59,0	8.	60,3	9.	63,9	7.	58,3	9.	61,1	8.
Policista	47,6	20.	52,1	13.	53,9	11.	55,7	10.	56,3	10.	60,8	9.
Programátor	66,3	5.	65,7	5.	60,8	8.	59,7	9.	59,7	8.	60,3	10.
Voják z povolání	44,8	22.	46,4	21.	48,3	17.	49,7	16.	53,4	12.	56,4	11.
Truhlář	50,8	16.	51,4	14.	53,2	12.	55,6	11.	52,1	13.	55,9	12.
Starosta	60,1	8.	57,4	9.	52,6	14.	53,1	13.	54,3	11.	53,9	13.
Majitel malého obchodu	51,2	15.	50,1	16.	51,4	15.	54,8	12.	50,3	15.	52,7	14.
Účetní	53,5	14.	51,3	15.	54,1	10.	52,3	14.	50,5	14.	51,8	15.
Profesionální sportovec	56,1	11.	55,6	10.	51,2	16.	47,6	18.	49,3	16.	50,6	16.
Manažer	59,4	9.	55,4	11.	53,0	13.	50,2	15.	48,9	17.	50,5	17.
Stavební dělník					48,1	18.	49,3	17.	44,0	19.	47,4	18.
Bankovní úředník	50,2	18.	48,7	20.	46,9	19.	45,7	19.	42,3	20.	45,5	19.
Ministr	53,8	13.	50,0	17.	38,0	24.	37,9	24.	46,7	18.	43,9	20.
Prodavač	42,8	24.	41,5	23.	43,6	21.	44,7	20.	40,5	23.	43,5	21.
Novinář	54,4	12.	53,0	12.	46,5	20.	43,8	21.	40,9	21.	40,3	22.
Sekretářka	43,7	23.	40,5	24.	41,4	23.	40,0	22.	37,3	24.	38,5	23.
Kněz	46,1	21.	43,2	22.	42,8	22.	38,0	23.	40,8	22.	36,7	24.
Uklízečka	29,4	26.	29,0	26.	34,0	25.	34,2	25.	29,0	26.	34,5	25.
Poslanec	39,9	25.	36,5	25.	27,0	26.	25,1	26.	31,2	25.	31,0	26.

Sociální mobilita (SoEn)

Pohyb osob mezi pozicemi v rámci sociálního rozčlenění společnosti.

Otevřené společnosti vs. uzavřené společnosti.

- horizontální mobilita
- vertikální mobilita (sestupná; vzestupná)
- intragenerační mobilita
- intergenerační mobilita

Jedinci mohou být:

- imobilní
- sestupně mobilní
- vzestupně mobilní
- dramaticky mobilní

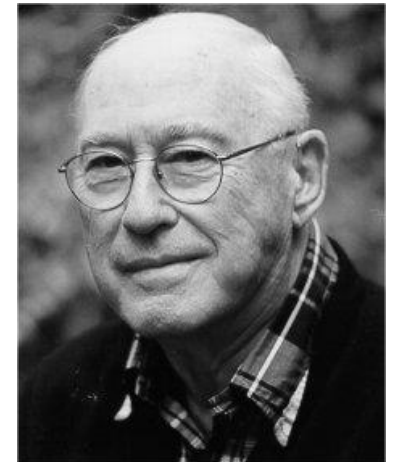
Mobilitní kanály: např. vzdělání, církve, byrokracie, armáda...

Gerhard E. Lenski (1924-2015): sociální stratifikace

Dílo: *Power and Privilege* (1966)

- hierarchické uspořádání lidí podle tří dimenzi distribuční nerovnosti (tj. nerovnoměrného rozdělení vzácných statků):
 - materiální blahobyť (majetek a příjmy),
 - moc,
 - prestiž.

Segmenty takto definované sociální stratifikace jsou sociální kategorie lidí zaujímajících zhruba stejný status, které nazýváme zpravidla vrstvy (straty).

Uzavřený systém – kasty (SoEn)

- sociální stratifikace je založena na připsání či narození
- **agrární společnosti** jsou často kastovní; viz Indie; 4 základní kasty (Brahman, Kshatriya, Vaishya a Sudra) a *nedotknutelní*; a stovky lokálních; od narození je jasné povolání; rodiny z dané kasty dělají vždy jednu danou věc
- preferované endogamické sňatky
- postaveno na významných sociálně sdílených přesvědčeních – tradice Hindu
- často u agrárního režimu; jednotvárná a dlouhodobá práce
- např. Jemen či Jižní Afrika
- stabilní

(Polo)uzavřený systém – stavy (SoEn)

- sociální skupiny v podmínkách monarchií
- moc v soukromém držení jednotlivce a jeho rodu
- usilují o kolektivní hájení svých práv a privilegií (s výjimkou duchovenstva se člověk do stavu rodí) - možná jistá sociální mobilita
- stratifikace založená na původu
- vysoká konzistence statusu u všech osob

Otevřený systém – třídy (SoEn)

- v moderní společnosti se objevuje tlak na specializaci a rozvoj lidských talentů
- práce není vázána na původ, ale na jistý prostor individuálních voleb
- třída = soubor osob se stejnou či podobnou ekonomickou úrovní, které jsou si vědomy svých zájmů; o třídách mluvíme ve spol., kde základním diferencujícím kritériem sociální stratifikace jsou ekonomické zdroje; formální rovnost mezi lidmi a socio-ekonomická nerovnost

Meritokracie

Sociální stratifikace a sociální struktura založená na osobním přínosu založeno na vědomostech, schopnostech a úsilí

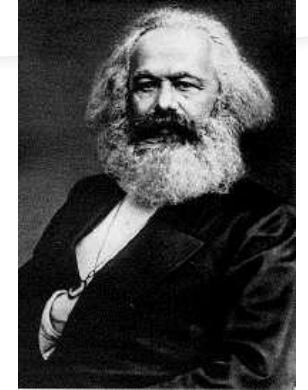
- hrubě měřeno zaměstnáním jedince
- v průmyslových společnostech pomocí rovnosti příležitostí a výuky
- čistá meritokracie se nevyskytuje – v průmyslové společnosti prvky kastovního systému: dědictví z generace na generaci
- modernita: původ – bohatství – výkon

Kasta a třída – srovnání

Ve Velké Británii mix – průmyslová společnost s dlouholetou agrární minulostí:

- **aristokratická Anglie**
 - tři řády; duchovenstvo (1. stav), aristokracie (2. stav; asi 5% obyvatelstva) – vlastnictví půdy, služebnictvo a farmáře na práci; odčerpávání práce; přesvědčení, že nemají pracovat; věnovali se umění, hudbě a literatuře
 - právo primogenitury; prvorozenství (konkrétně mužské); mladší synové do církve či armády
 - průmyslová revoluce → proměna společenské struktury; třídní (např. i prodeje titulů)
- **současná Anglie**
 - třídní spol., ale minulost je stále vidět – královna Alžběta II.; některé rodiny – lepší vzdělání apod.; Sněmovna Lordů a Dolní sněmovna
 - střední vrstva: asi jedna čtvrtina
 - pracující třída
 - nižší třída – chudí
 - jazyk jako nástroj spol. nerovnosti; informuje nás o tom, odkud mluví a je a z jaké vrstvy pochází; (viz *My Fair Lady*)

Marxovo pojetí společnosti a společenské struktury

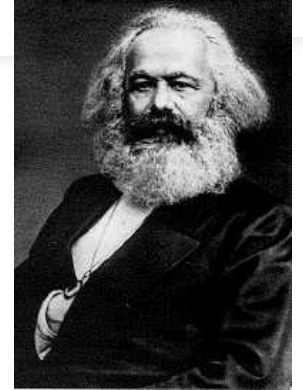

- pojetí člověka: „člověk je souhrnem společenských vztahů.“
- společenské bytí: bytí určuje vědomí; základna, nadstavba

Společensko-ekonomické formace:

- společnost je vnitřně spojený celek, jehož všechny části (různé druhy lidské činnosti, výroba, věda, náboženství ad.) tvoří relativní jednotu
- pro každou společnost je charakteristické určité uspořádání jejích složek
- podmínkou existence společnosti & trvalým rysem lidské existence je **produkce (výroba) statků** → pro každou společnost je charakteristický **určitý výrobní způsob** (= jednotu výrobních sil a výrobních vztahů)
- **výrobní síly**: lidé a výrobní prostředky (nástroje, předmět práce ...)
- **výrobní vztahy**: vztahy mezi lidmi ve výrobě, vztah k výrobním prostředkům
- výrobní vztahy jsou vztahy mezi třídami.

Marxovo pojetí společnosti a společenské struktury (pokr.)

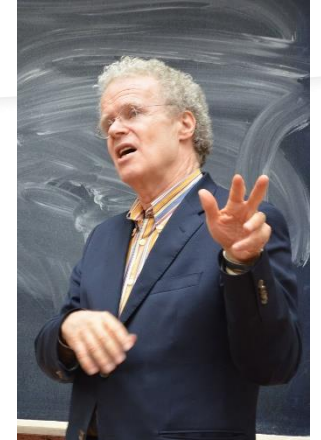

Třídy:

- soubory lidí, z nichž někteří vlastní a jiní nevlastní výrobní prostředky
- třídy jsou nutně v antagonistickém vztahu
- 2 pojetí:
 - analytické (dvě antagonistické třídy existují v každé spol. podle vztahu k výrobním prostředkům: otrokáři vs. otroci; feudálové vs. nevolníci; buržoazie vs. proletariát)
 - deskriptivní (hlavně v *Kapitálu*, popis a analýza fungování kapitalistické společnosti (dělníci, kapitalisté, pozemkoví vlastníci, inteligence, lumpenproletariát ...))
- **o sobě** (an sich) a **pro sebe** (für sich); třídní vědomí znamená uvědomit si skutečné zájmy své vlastní třídy
- myšlenky vládnoucí třídy jsou myšlenkami celé společnosti – tj. ideologie = „falešné vědomí“

Pojetí třídní struktury podle Erika O. Wrighta

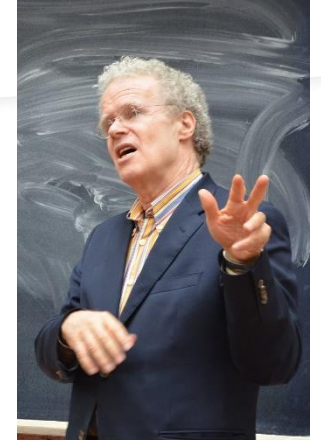
Erika O. Wright (USA, 1947-2019)
marxistická tradice

Čtyři typy výhod, které byly v historii nerovně distribuovány:

- **moc nad pracovní silou**: násilné vykořisťování; př. feudálové × nevolníci
- **distribuce výrobních prostředků**: vykořisťování prostřednictvím trhu práce; třídy kapitalistů a dělníků
- **postavení v rámci organizace/podniku**: vykořisťování na základě redistribuce kapitálu v podnikové hierarchii; manažeři x zaměstnanci bez rozhodovacích kompetencí
- **vzdělání a odborné znalosti**: vykořisťování díky redistribuci vědění od manuálně nepracujících k manuálně pracujícím; oborníci × dělníci (viz taylorismus atd.)

Pojetí třídní struktury podle Erika O. Wrighta (pokr.)

- svou teorii dovedl do **empirické podoby** – liší se od Marxe a dalších neomarxistů; např. zjištění, že mezi lety 1960 a 1990 došlo k početnímu oslabení třídy zaměstnavatelů a naopak došlo k největšímu nárůstu třídy manažerů, expertních manažerů a hlavně expertů; ostatní skupiny se početně měnily jen částečně
- srovnává jednotlivé společnosti – USA, Švédsko a další

E. O. Wright na rozdíl od Marxe:

- rezignuje na historicitu – už nemá ambici vysvětlit minulost
- je si vědom i jiných než třídních mechanismů útlaku; př. pohlaví, rasa, apod.
- nositelem revolučních změn není jenom proletariát, ale může jím být např. také inteligence a odborníci (aplikoval i pro spol. východního bloku)

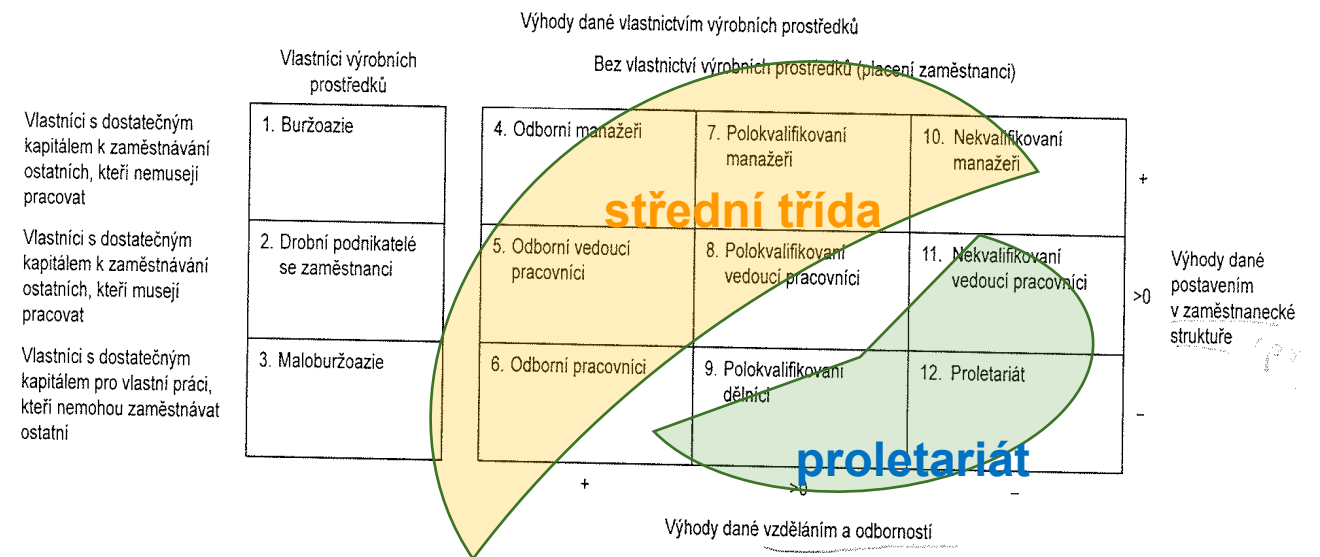
Kritika E. O. Wrighta:

- orientuje se jen na pracující; ovšem v současné společnosti, práce mizí, přibývá nezaměstnaných, důchodců, prodlužuje se délka studia, atd.

Pojetí třídní struktury podle Erika O. Wrighta (pokr.)

- Princip Wrightova schématu: směrem z pravého dolního rohu se zvyšuje třídní pozice & snižuje míra vykořisťování.

Obrázek 2.2. Revidovaná Wrightova typologie sociálních tříd pro současné kapitalistické společnosti

Pramen: Wright (1985: 88)

Pojetí třídní struktury podle Johna Goldthropea

John Goldthrope (GB, *1935)
weberovská tradice

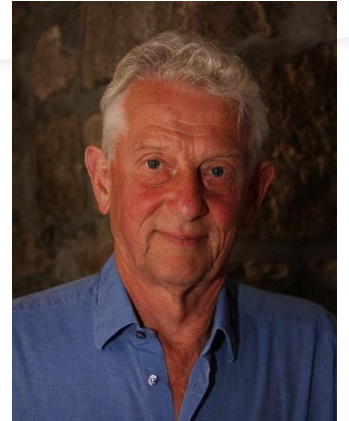

Goldthorpeova definice třídní struktury: odkazuje k diferencím, které existují mezi pracovními místy v zaměstnanecké struktuře; sociální třídy jsou skupiny lidí, které přetrvávají v čase (nízká sociální mobilita), jejichž příslušníci volí určitý způsob jednání, mají politickou orientaci, podobné životní šance, životní styl, a vzorce sdružování mezi sebou (přátelské vazby, sňatky).

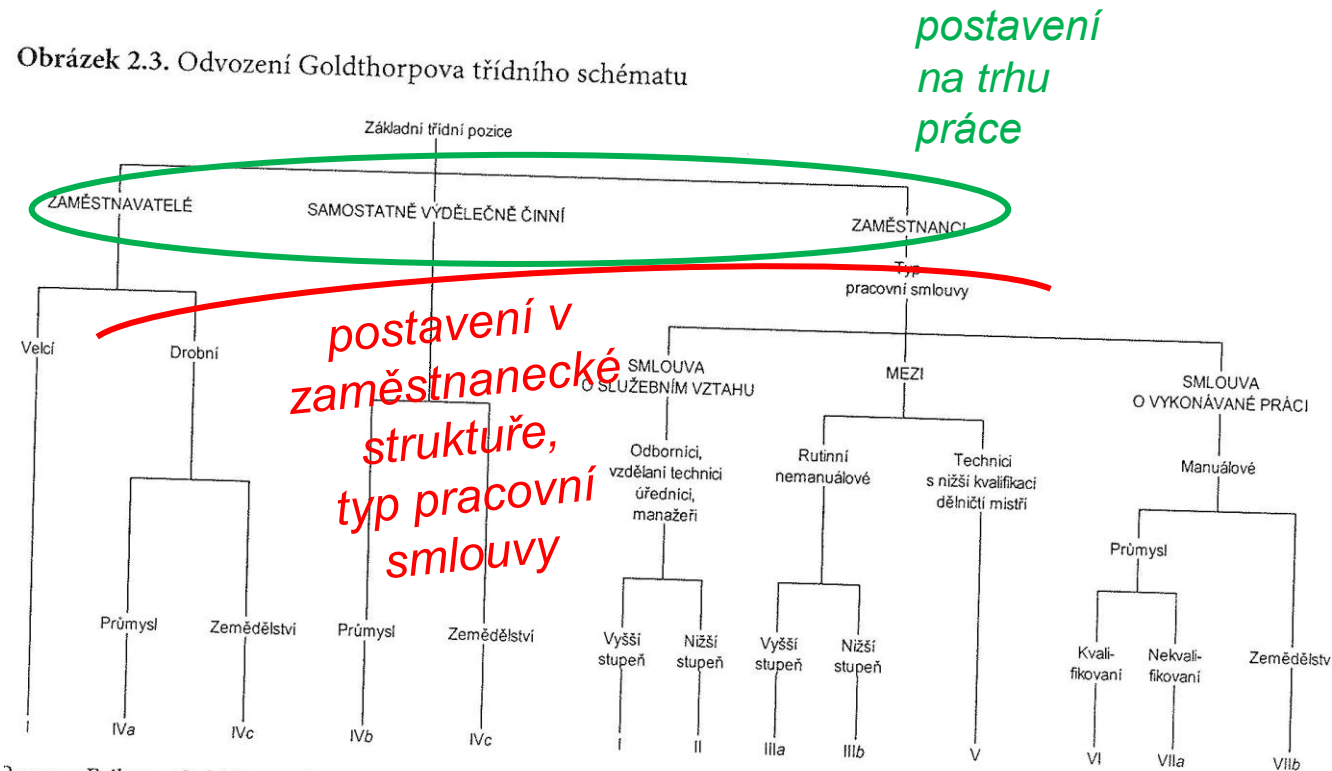
Kritéria třídní pozice:

- postavení na **trhu práce**: zaměstnavatelé; zaměstnanci; samostatně výdělečně činní
- postavení v zaměstnanecké struktuře – typ pracovní smlouvy: autonomie rozhodování; velikost pravomocí při výkonu práce; míra podřízení

Pojetí třídní struktury podle Johna Goldthropea (pokr.)

Obrázek 2.3. Odvození Goldthorpeova třídního schématu

Pramen: Erikson, Goldthorpe (1992: 36)

Pojetí třídní struktury podle Johna Goldthropea (pokr.)

Obrázek 2.4. Goldthorpeovo třídní schéma

Třídní pozice	Popis	Typ pracovní smlouvy
I	Vysokoškolsky vzdělaní odborníci, vysokí státní úředníci a političtí činitelé; manažeři velkých průmyslových podniků; velkobouržoazie	Zaměstnavatelé nebo smlouva o služebním vztahu
II	Středoškolsky vzdělaní odborníci, nižší státní úředníci a političtí činitelé; vzdělaní technici; manažeři menších průmyslových podniků; nadřizení nemanuálně pracujících zaměstnanců	Smlouva o služebním vztahu
IIIa	Rutinní nemanuální zaměstnanci v administrativě a obchodu vyššího stupně; prodávači; zaměstnanci ve službách	Kombinace smlouvy o služebním vztahu a smlouvy o vykonávané práci
IIIb	Rutinní nemanuální zaměstnanci v obchodě a službách nižšího stupně	Kombinace smlouvy o služebním vztahu a smlouvy o vykonávané práci
IVa	Drobní vlastníci, umělci atd. se zaměstnanci	Zaměstnavatelé
IVb	Drobní vlastníci, umělci bez zaměstnanců	Samostatně výdělečně činní
IVc	Farmáři, maloročníci a ostatní samostatně výdělečně činní v primárním sektoru	Zaměstnavatelé nebo samostatně výdělečně činní
V	Polokvalifikovaní technici, dělníci, mistři a předáci	Kombinace smlouvy o služebním vztahu a smlouvy o vykonávané práci
VI	Kvalifikovaní manuální pracovníci	Smlouva o vykonávané práci
VIIa	Polokvalifikovaní nebo nekvalifikovaní manuální pracovníci mimo primární sektor	Smlouva o vykonávané práci
VIIb	Zemědělci a jiní pracovníci v primárním sektoru	Smlouva o vykonávané práci

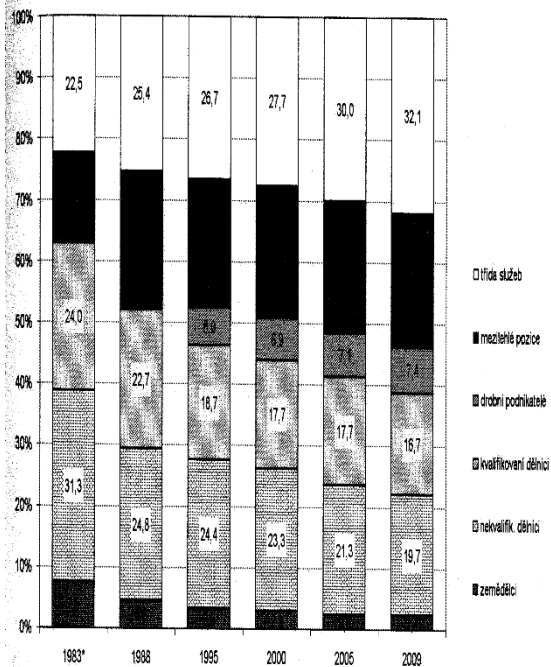
Pramen: Erikson, Goldthorpe (1992: 38)

- Ačkoliv římské číslice vyvolávají představu hierarchie, tak jednotlivé třídy nejsou snadno hierarchizovatelné.
- Ovšem: lze seskupit do 3 bloků (přerušované linky), které jsou hierarchicky seřazeny podle prestiže.

Třídní struktura podle EGP (Erickson, Goldthorpe, Pontocarero)

Graf 2.3. Vývoj třídní struktury v letech 1983 až 2009 v ČR (6 tříd EGP)

Třídní struktura dle EGP-cz v ČR 1988, 1993, 1999, 2006 (%)

	1988 (1993)	1993	1999	2006
I. Podnikatelé - samostatně činní se zaměstnanci	0	2,4	4,6	4,4
II. Vyšší odborníci	9,5	9,6	10,7	9,5
III. Samostatně činní bez zaměstnanců (živnostníci)	0	7,3	9,1	13,0
IV. Střední odborníci, vč. mistrů	18,9	16,7	20,2	17,1
V. Rutinní nemanuální (řadoví úředníci)	9,5	9,4	12,2	19,8
VI. Kvalifikovaní dělníci	23,8	18,8	18,9	14,1
VII. Nekvalifikovaní dělníci	38,3	35,8	24,3	22,0
	100	100	100	100

Zdroj: [Šafir 2008: 52]

Srovnání pojetí Wrighta a Goldthorpa

Shoda

- vypovídají o pozicích třídní struktury a nikoliv o lidech v nich

Odlišnosti

- Wright – hotová třídní mapa pozdně-kapitalistické společnosti
- Goldthorpe a Erickson – „pracovní nástroj“, podoba by se měla proměňovat jak s ohledem (a) na analytické účely, k nimž má sloužit, tak (b) na rozmanitost empirické reality.
- Wright – podstata třídních vztahů je **vykořisťovatelská** a **antagonistická**.
- Goldthorpe – tezi o vykořisťování odmítá. Podstatou třídních vztahů je **zdroj příjmu**, přičemž zdroj souvisí s velikostí a jistotou příjmu a také s kariérním růstem a životními šancemi.
- Goldthorpovo analytické schéma se ukázalo jako vhodnější pro empirické zkoumání a mapování třídních rozdílů v současných kapitalistických společnostech.

Sociální stratifikace

	Konsensuální paradigma	Konfliktualistické paradigma	Interpretativní paradigma
Rovina analýzy	Makro úroveň	Makro úroveň	Mikro úroveň
Co je to sociální stratifikace a sociální struktura?	Stratifikace je systém nerovného odměňování, který je výhodný pro celek společnosti.	Stratifikace je rozdělení sociálně sdílených zdrojů, které zvýhodňuje některé, zatímco ubližuje ostatním.	Stratifikace je faktor ovlivňující lidské interakce každodenně.
Jaké jsou důvody naší sociální pozice?	Sociální pozice odráží osobní talenty a schopnosti v soutěživé společnosti.	Sociální pozice odráží to, jakým způsobem společnost rozděluje zdroje.	Produkty, které konzumujeme, o vypovídají o naší sociální pozici.
Je nerovné odměňování férové?	Ano. Nerovné odměňování podmiňuje růst ekonomické produkce tím, že motivuje lidi pracovat více a inovovat. Spojení vyšších odměn s důležitějšími pracemi je ve společnosti široce akceptované.	Ne. Nerovné odměňování slouží pouze k rozdělení společnosti tím, že vytváří „ty, co mají“ a „ty, co nemají“. Ve společnosti existuje odpor proti sociální nerovnosti.	Možná. Lidé mohou a nemusí definovat nerovnost jako férovou. Lidé mohou vidět svou sociální pozici jako měřítko sebe-ocenění, které obhájí nerovnost v pojmech osobních odlišností.

Literatura a zdroje

Literatura

Giddens, Anthony. *Sociologie*. Praha: Argo, 2013, s. 395–436.

Hall, Wayne. Social Class and Survival on the S.S. Titanic. *Social Science and Medicine*, vol. 22, 1986, no. 6, pp. 687–690.

Katrňák, Tomáš. *Třídní analýza a sociální mobilita*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005.

Lenski, Gerhard Emmanuel. *Power and Privilege: a Theory of Social Stratification*. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1984.

Macionis, John J. *Sociology*. New York and London: Pearson, 2012, s. 222–291.

Internetové zdroje

CVVM. *Prestiž povolání – červen 2019*. Dostupné z WWW: [https://cvvm.soc.cas.cz/cz/tiskove-](https://cvvm.soc.cas.cz/cz/tiskove-zpravy/ekonomicke/prace-prijmy-zivotni-uroven/4990-prestiz-povolani-cerven-2019)

[zpravy/ekonomicke/prace-prijmy-zivotni-uroven/4990-prestiz-povolani-cerven-2019](https://cvvm.soc.cas.cz/cz/tiskove-zpravy/ekonomicke/prace-prijmy-zivotni-uroven/4990-prestiz-povolani-cerven-2019)
<http://blogs.lse.ac.uk/politicsandpolicy/5-minutes-with-john-goldthorpe/>
https://en.wikipedia.org/wiki/Erik_Olin_Wright
https://en.wikipedia.org/wiki/Karl_Marx
<https://feudums.com/content/medieval-pyramid>
<https://linkbookmarking.com/movies-tv-shows-celebrities/titanic/titanic-wallpaper-titanic-wallpaper/>
<https://www.cairn.info/revue-societes-contemporaines-2002-1-page-75.htm>
https://www.researchgate.net/figure/Erik-Olin-Wrights-class-locations-1_fig2_51572381

Děkuji za pozornost.

